

ЛИТЕРАТУРНИТЕ АНКЕТИ — ПОСТИЖЕНИЯ, ТИПОЛОГИЯ, ВЪЗМОЖНОСТИ

МАГДАЛЕНА ШИШКОВА

Опитаме ли се да дадем отговор на въпроса — какво определя интереса на съвременния читател към различни видове анкети, публикувани срещи, беседи, разговори, навярно ще кажем: комплекс от причини, между които — жаждата за истинност, за приобщаване към автентично-достовърното познание, необходимостта да се научи правдата, индивидуално-човешка, социално-психологическа, гражданско-политическа за станалите и ставащите пред очите ни събития, за личности с ярко персонално и социално присъствие. Тази жажда и тази необходимост са закономерни в света на съвременния човек, живеещ сред парадокси и абсурди, и може би тъкмо затова преизпълнен с респект (мълчаливо или гласно признат) към логиката на фактите, към документално засвидетелствуваните или изповядани истини, към доминацията на „точните“ науки и рационалното начало в духовната и обществената практика.

Не е изключено в този интерес да се съдържа и своеобразна реакция на днешното читателско съзнание спрямо някои явления в заобикалящата го художествена действителност. Все още възпитано в духа на традиционния класически тип художествено мислене, вярно на „фактите на самия живот“, на плавната сюжетно-фабулна каузалност и плътна детерминираност на изображението, днешното читателско съзнание невиннаги може и невиннаги иска да привикне с повишената условност, метафорично-символна обремененост и семантична поливалентност, с композиционно-структурните „предизвикателства“ на съвременната проза и поезия. При цялата си толерантност към новите художествени трансформации то съхранява и доверието си към „разума и волята“ на реалното, събитийно човешко битие, изпитва нужда от „опорни точки“ в документа, в хронологията и житейската аргументация; познава магнетизма на съпреживяването, на доверителната интонация, на уникалния човешки факт; не отрича емпиризма, стига да не е безкрил и самоцелен, стига да отвежда към самопознание и анализ.

Без да бъде комплексно обяснен, интересът към анкетния жанр в наши дни е безспорен и симптоматичен за еволюцията на читателския вкус, изисквания, нрави. В него се съдържат съществени податки за проучване социологията и психологията на съвременната читателска култура, за разкриване механизмите на нейното изграждане. В контекста на този общ интерес нарастващата популярност на днешните специализирани литературни анкети сред широк кръг читатели, литератори, социолози на културата, изследователи на литературно-историческия процес естествено насочва към аналитична равностепен, към осмисляне на натрупания анкетъорски опит и особености на триединството анкетирани—анкетъор—читател.

Литературните анкети, създадени по инициатива на Института за литература при БАН след предварително обсъдена програма и дългогодишни задачи, имат вече повече от едно десетилетие съществуване. Тяхното количествено (излязоха шестнадесет и още толкова анкети са обсъдени, приети за печат) и качествено присъствие в съвременния наш литературен живот не може да бъде пренебрегнато. Не може да бъде пренебрегнато то особено днес — във време на усилена подготовка за написване на многотомна история на българската литература. Тъкмо в такова време на внимателно проучване на всичко, което съдържа подстъпни елементи към изграждане концепцията на тази история или детайлизира нейната фактологичност, все по-настойчиво се питаме: всъщност каква информация ни носят литературните анкети; какво познание ни дават, в каква степен и в какви насоки обогатяват представите ни за света на художественото слово, на творческата личност и творческия труд, на литературната действителност като цяло в нейната пъстрота, динамика, развитие?

Мисля, че за едно десетилетие новите литературни анкети, създавани с респект към позитивния опит и благотворните традиции на изпитаната „разпитна метода“ на Ив. Шишманов, М. Арнаудов, Сп. Казанджиев, Г. Найденова-Стоилова (от по-ново време), доказаха възможностите на този специфичен жанр със съвременни литературно-исторически и теоретико-естетически познавателни функции в няколко насоки, които ще набележа конспективно:

1. Анкетите се утвърдиха като *автопсихопортрет* на разнообразни творчески личности, стимулиран в спонтанното му и същевременно целенасочено изграждане чрез самонаблюдение, самоанализ, самопреценка, водени от вещата ръка на предварително осведомен, запознат с жизнената, идейнотворческата и гражданската биография, с историческата и литературната обстановка, съпричастен събеседник анкетър.

2. Анкетите се оформиха като *автобиопсихография*, възстановена чрез хронологията на значителни епизоди от интимно-човешката и социалната съдба на твореца. В този смисъл — анкетите разкриха, отчасти обясниха, „доказаха“ творческата личност като феномен оригинален, по своему „завършен“ и достоен за самостоятелен анализ.

3. Анкетите предоставиха възможност на днешния читател да навлезе сравнително плътно и най-важното — с предварителна ориентация в *творческата лаборатория* на различен тип поети и писатели, да надзърне в скрити, неподозирани преди това „ъгли“ на тази лаборатория; да присъствува на оживяващи пред очите му моменти от творческата реализация в тяхната автентичност и индивидуална изключителност. Така анкетите направиха своя, макар и скромна все още принос в малко проучената област на психология на творческия процес, психология на авторския труд и вдъхновение.

4. Чрез селекция на самостоятелно осмислената библиографска информация анкетите се превърнаха в източник не само на разнородна библиографска информация за различни литературни десетилетия, но и на подбрана *автобиблиография*.

5. В повечето случаи литературните анкети от индивидуални прераснаха в персонално изживени, личностно оцветени *биографии на художествено-творчески поколения, в биографии на граждански генерации* със свое историческо призвание и специфични социално-творчески поведи.

6. Опитът на досегашните анкети учи, че всяка една поотделно (и в различна степен) и всички заедно направиха свой принос в очертаване релефа на *културната ни и политическа история*; принос в проследяване живота на идеите, умонастроенията у нас, еволюцията на естетическите вкусове, ценностни представи, изисквания, понякога — норми, догматични постулати в тях

ната вътрешна зависимост, унаследимост, конфликтна противоречивост и пре-възможване във времето. Този опит показва категорично *конкретноисторическата детерминираност* на естетико-литературния живот у нас; илюстрира първостепенната роля на политическия и историческия фактор за оформяне духовния климат на десетилетията, за определяне на междуличностните взаимоотношения и философско-естетическата ориентация на художественотворческата ни интелигенция.

7. За едно десетилетие литературните анкети се утвърдиха като форма на индивидуално осмислен, изповедно засвидетелствуван, зафиксирен чрез биографична хронология, чрез спомени и дати *летопис на възприемането и усвояването на чуждите литератури* и отчасти — култури у нас. В летопис на рецепцията на това, което е идвало от Изток и Запад, от Далечния север и Близкия юг, като преводно слово, като образци на изобразителното и музикалното изкуство, като тяхна интерпретация. История на персоналната адаптация и преосмисляне на такива художествени вселени, каквито човечеството е усвоило чрез духовните светове на Толстой, Достоевски, Чехов, Горки, Балзак, Мопсан, Зола, Марсел Пруст, Дикенс, Хамсун, Стриндберг, Ибсен — четени с интерес и обич според самопризнанията на мнозина от най-изтъкнатите съвременни български автори с различни очи в творческата младост и в годините на зрелостта. А това е история на интелектуалното поевропейчване (в най-добрия смисъл на това понятие) на художественотворческата ни интелигенция и в не по-малка степен — история на проявената през десетилетия духовна жилавост, стабилитет, самобитност на природно силни, саморазвиващи се дарования.

8. Анкетите събраха неоспорима информация за *биопсихологическия и социалнопсихологическия генезис* на литературното дело и в повечето случаи — на неотделимо свързаната с това дело обществено-политическа реализация на българския създател на словесни художествени ценности.

9. В най-добрите си постижения досегашните литературни анкети илюстрираха факта, че около образите на поета, писателя, литературоведа сегашният анкетър не е склонен да изписва ореоли на недосегаемо съвършенство; той не робува на предварителни представи, на инерция и ненужен патос, не страда от комплекси, чужд е на демодираната митологизация. Човекът на перото и словесните послания в повечето анкети присъства с личностната си многоизмеримост, със светлосенките в духовния си портрет, със спадовите и подемите в оставената диря. Недопустимостта на дистанцираща идеализация, *демитологизиращият дух и скептичните корективи в подтекста*, в под-сказаната интонация, жест, в недоизказаността и премълчаните отговори, *реализмът в духовната портретовка* са сред достойнствата на обсъжданите анкети.

10. И не на последно по значение място: едно десетилетие литературни анкети бе достатъчно за натрупване на професионален опит, очертаващ вече *типологически различия* в рамките на анкетния жанр като форма на литературоведско проучване с актуализирани литературно-исторически, културоложки и народоведски задачи.

Ще се позова на някои от публикуваните и обсъдените в Института за литература анкети, за да набележа вътрешножанровата им съпоставимост и на фона на посочената дотук близост да очертая някои от техните различия: тематико-проблемни (а оттука — различия в информативно-познавателните функции), композиционно-структурни и стилови. Тъкмо тези различия подсказват богатите вътрешножанрови възможности на анкетната форма в съвременността, насочват към недостатъчно използвани посоки на анкетиране, разкриват пестротата на творческите личности и подходите към тях-

ната жизнена и авторска биография, свидетелствуват за предпочитанията и професионалните склонности, опитност на различен тип анкетиори.

И тъй — отликите разкриват възможности за набелязване на вътрешножанрово *типологическо разнообразие*, за своеобразна класификация на създаденото досега в рамките на анкетния жанр. Но както при други опити за типологизираща характеристика, за въвеждане на класификационни схеми в сложната материя, с която се занимава литературната наука — художествено творчество, литературен текст, авторска личност, литературно-исторически процес, — така и тук вътрешножанровите разграничителни белези са съзнателно подчертани, хипертрофирани, условно абсолютизирани; разграничителните критерии — обособени, а категоричността — разбира се от само себе си — рискована. В отделянето на вътрешножанрови подгрупи не влагам стойностно-оценъчно отношение, не правя ценностно градиране, не изразявам предпочитания. Всяка типологическа разновидност, най-често обусловена от особеностите на проучвания обект — авторския свят на поета, писателя, литературоведа, — има безспорни достоинства в определена насока и проявява информационна недостатъчност в друга.

Със съзнание за рисковаността на всяка схематизирана категоричност, с цел да бъде постигната известна прегледност и систематизация на проучения досега анкетен материал и преди всичко за да се открият някои развойни жанрови тенденции, ще групирам публикуваните и обсъдените литературни анкети в няколко *условно обособени вътрешножанрови разновидности*, определени от общи типологически сходства:

А. Анкети, съсредоточаващи вниманието към една личност — авторова-та, — която е осветлена преди всичко като *личност на творец*. Тя е отправната зрителна точка към изворите на житейската и главно на духовната биография, потеклото, родовата памет, краеведските подробности, към образите на духовните наставници, към проблеми най-вече на литературния бит, литературна периодика, взаимоотношения. В центъра на самонаблюденията са художествените замисли, начинът на писане, биографията на отделни произведения; разкрива се съотношението между проучен жизнен, исторически, архивно-летописен материал и художествена правда, художествени резултати, между автобиографично и художествено-условно, между личен творчески опит и други художествени светове, други култури, цивилизации, изкуства; между изкуството на словото и проблемите на съвременната наука, история, философия на човешкото битие. . . Към този вид могат да бъдат отнесени анкетите с Илия Волен и в по-голяма степен — тази с Емилиян Станев, чиято многопроблемност откроява оригиналното концептуално мислене на личност ярка, по своему монолитна, но същевременно създава предпоставки за известна енциклопедичност на изложениято и мозайичност на композицията.

Б. Втори тип анкети — с творчески личности, живели живота си преди всичко като граждани, комунисти, участници в големите исторически събития на нашия век, преминавали през водовъртежа на идейно-естетически борби, строители на литературния фронт от по-ново време, общественици, дейци на културата. Сложната идейно-политическа и гражданска биография обуславя в този случай нов тип интерпретация на *личността в нейната социална реализация и комплексност*. Личността става тук отправен зрителен ъгъл към историческия смисъл на преживените десетилетия. Драматични етапи от живота на народа и комунистическата партия определят пряко или поставят несмиваем отпечатък върху етапи от личната човешка и духовна съдба на художника, законодателствуват върху самосъзнанието му, превръщат се в основни стимули за прояви в литературното поприще. Войни, революции, въстания, антифашистка борба, деветосептемврийска победа, етапи на социалистическата

революция и строителство жалонират пътя на твореца гражданин. Личността се консолидира в суровия климат на идейното консолидиране на партията. Разказвайки за себе си в миналото, писателят повежда не само по билото на литературни десетилетия, съизмерва творчески върхове, поколения, явления в литературната периодика, възстановява идейно-естетически схватки, но той ни поталя и направо в атмосферата на десетилетна класова борба, прави ни съпричастни на исторически събития, ситуации, станали съдържание и патос на едно художествено дело. Показателни в това отношение са анкетите с Христо Радевски (обсъдена и приета отдавна за печат в научния съвет при Института за литература), с Младен Исаев, Георги Караславов, Емил Манов, Добри Жотев, Камен Калчев, Крум Григоров, Ангел Тодоров — богати на индивидуалнотворческа проблематика и съдържателни ценни страници от героичния летопис на антифашисткия литературен фронт.

В. Към трети тип литературни анкети принадлежат тези, в центъра на които стои *житейската*, интимно-човешката и по-малко — творческата биография на писателя. Историческата обстановка тук е само фон — загатнат, блед, подсказан епизодично, напомнящ рядко за значимостта си. Творецът присъства преди всичко с човешките си отлики, страсти, пристрастия; той е в мрежата на екзистенциални обвързаности с други лица (срещи, раздели, любов, семейство, приятелска среда, запознанства, пътувания, творчески и житейски контакти, чуждестранни впечатления, разговори), които проясняват човешката физиономичност на една сложно скроена творческа фигура. Често пъти делнично-битовото или пък любопитно-сензационното в предишни взаимоотношения, нрави, личността ярка впечатлителност, колоритните психологически штрихи са доминиращи в открояването на тази физиономичност. Тук бих причислила анкетата с Елисавета Багряна и с редица уговорки (по отношение на жанровата същност на книгите) — тези с Теодор Траянов и Калина Малина.

Г. Своеобразна плодотворна тенденция в литературното анкетиране набелязват четвърти тип анкети с подчертано *народоведски, културоложки аспект*, в които с широка шепа се загребват материали, разкриващи бита, потомствената памет на българския писател, краеведски сведения, информация за междуличностни взаимоотношения на хора с активно присъствие в културния и обществения бит. Може би най-типична в това отношение е анкетата с Вичо Иванов (очертаваща образа на културтрегера и атмосферата, в която се разгръща неговото „мисионерство“), както и тази с Чудомир и отчасти — с Ламар.

Д. Ще си позволя да обособя типологично една своеобразна анкета — тази с Давид Овадия. Сред останалите тя има свое неповторено засега място и облик. При крайния ѝ лаконизъм, недоизказаност бихме могли да я охарактеризираме като *анкета на една доминанта*: на страстната комунистическа непримиримост на поета комунист, сам партизанин и документалист на антифашистката борба, на партизанското движение. Като че ли Давид Овадия изминава досегашния си път — проследен сбито и накратко — от ремсовите редици през партизанския отряд, литературния кръжок „Васил Воденичарски“ и изпитанията на редакторското призвание, за да извърши в творческата си зрелост своеобразен граждански подвиг — да участва в няколкогодишна борба за възстановяване на пренебрегнати истини и осквернена героична памет. Анкетата с Давид Овадия е анкета на действия хуманизъм и комунистическата принципност, които пронизват една гражданска изповед и изгласкат на заден план житейските и творческите подробности.

Е. Сред досега излезлите анкети своя отличителна типологическа характеристика има анкетата с писателя Генчо Стоев. Рядко в нашата художествена

практика писател или поет е правил чрез методична самопреценка и твърде строг професионален *литературоведски анализ* преглед на собственото си художествено дело и конкретно — на върховата си творба, романа „Цената на златото“. Генчо Стоев проявява завидна способност за *теоретико-естетическо осмисляне на излязлото изпод перото му художествено слово*, за художествената природа и функционалност на образи, белетристични епизоди, ситуации, детайли. С лекота той възстановява атмосферата на творческия процес в нейната автентичност и специфика, анализира съотношението между фактологичното и художествено достоверното, метафорично-символното начало в историческата проза. Това е анкета, съдържаща елементи на литературоведски професионализъм, характерна за теоретико-аналитичната нагласа на авторовото мислене, стимулирано в синтетичната му изява от умелата провокативност във въпросите на един също така професионално опитен анкетатор. Анкетата с Генчо Стоев подсказва възможността за утвърждаване на нови насоки в развитието на анкетния жанр с ясно открит теоретико-естетически профил. Тежнения към този тип жанрово профилиране се наблюдават и в анкетата с Иван Радоев, където автокоментарите — осъществени с лекота и находчивост — очертават постепенно идейно-тематичната същина и жанрово-стиловите търсения, находки, открития на едно поетично и драматургично дело със съвременно звучене. Поетът драматург (с помощта на съдържано-активната, мъдро-ненатрапваща се намеса на анкетаторката си) оглежда аналитично не само своя художествен свят, но се домогва и до непретенциозно изречени сентенции за социалното предназначение и съдбата на днешната поезия, драма, театър.

Ж. Ще спомена и обсъдената в Института за литература анкета с Ефрем Каранфилов, внесла нов жанров нюанс в типологичната картина на литературните анкети с умението на един изтъкнат *литературовед, литературен историк, критик и есеист да се самонаблюдава, саморазкрива от дистанция със своеобразна житейска и професионална мъдрост, изключваща сантименталната носталгичност и изповедна патетика*, но затова пък отличаваща се с рационална строгост, обемност на преценките, мащабност на обобщенията. Тази анкета респектира с умелата автодистанция, със съгъстената литературно-историческа и жанрологична информация, със своеобразния експресивен лаконизъм на изповедните отклонения. Тя поставя недвусмислено въпроса за необходимостта от повече анкети с литературни истории, теоретичи, познавачи на литературния процес, на живия литературен живот във всекидневните му форми, сами участници и творци на този живот, които да открият свой зрителен ъгъл към закономерностите му, без да губят тънкия си усет за изключителността на отделния художествен феномен.

3. За нов тип жанрови възможности на литературните анкети свидетелства наскоро обсъдената анкета с Петър Незнакомов. Тук чрез творческата биография на един хуморист умело и последователно се проследява историята на един кръг автори, свързали съдбата си с вестник „Стършел“, прониква се в *развитието на един жанр — хумористичния, — в психологията на определен тип творци — хумористите* на нашето време. Самонаблюденията се редуват с наблюдения върху естетическата природа на жанра, върху самосъзнанието на „братята по перо“. Анкетата от персонален акт на саморазкритие прераства в колективен акт на гражданско-творческа легитимация. . .

Нека подчертая — отликите, набелязващи типологическата пъстрота в жанровата картина на съвременното литературно анкетирание, са много повече и тяхното съжителство, смещения и нюанси са значително по-сложни. Тук става дума за доминация на акценти в общата структура на анкетите, за приоритет на едно или друго — творческо, гражданско, житейско, делнично-бито-

во, биографично, психологическо, теоретико-аналитично — начало в осмисляне на изминатия път и изживяното време, „материализирани“ в художествена словесност. И очевидно тъкмо това определя относителния дял и своеобразия принос на анкетата в областта на литературната история, народопсихология, културология, психология на творческия труд, социология на художествената реализация.

Набелязаното вече типологическо разнообразие е свързано с друг безспорен факт: натрупаният анкетъорски опит води до постепенно растяща *култура на анкетирането*. В какво се изразява тя? — В умението да се задават все по-често възлови въпроси, стимулиращи проблемното мислене, централизиращи вниманието върху логиката в развитието на творческата личност. И в не по-малко трудното умение да се изслушва, да се предразполага без натрапчива намеса. Стопява се като че ли разстоянието между възрастово дистанцирани участници в разговора при явното духовно превъзходство на анкетирания, тъй характерно за първите анкети. Стават все по-чести случаите на постигнато духовно родство, единомислие и интелектуално доверие между разговарящите партньори. А дали това интелектуално доверие не би могло в бъдеще да се изрази в повече и по-чести опити за противопоставяне на становища по различни поводи, в опити за конфронтация и разгръщане на спорове, на полемични страсти? Може би тъкмо в тях ще се открие най-ясно интелектуалната и професионална зрелост на анкетиран и анкетъор, а на читателя ще се предостави възможността да избира, да присъствува при раждането на идеи, при проясняването на позиции, чието многообразие създава респект у съвременния читател. Защото участието в сериозен спор е израз на интелектуално равновесие, на интелектуално зачитане на партньора.

Не е трудно, когато се изброят имената на анкетираните досега автори, да се направи изводът, че анкетната група при Института за литература си е поставила за цел да обхване *съвременния литературен процес в неговата широта и дълбочина на прояви*. И може би тъкмо затова прави силно впечатление неосъщественото досега в анкетната панорама или по-точно — става очевидна актуалността на по-обемни и по-сложни задачи. Преди всичко наложително е като че ли анкетирането на повече и по-различни автори — свидетели и познавачи на литературния процес, негови изследователи, дългогодишни интерпретатори от типа на Георги Цанев, Петър Динеков, Пантелей Зарев, Борис Делчев, Стоян Каролев и др., чието свидетелстване за литературните събития във времето ще има достойнствата не само на автентичен документ с познавателни литературно-исторически функции, но ще ни даде представа и за методологическа зрелост, и за традициите на добрата литературна школовка, и за внушителността на цялостно изградени личности, характери, които дължат между другото съществуването си и на упорита работа в литературното поприще. Не е ли твърде печален (и поучителен!) фактът, че бе пропусната възможността да бъде анкетиран един толкова шедро надарен писател, какъвто беше Павел Вежинов, от набитото око на когото не можеше да убегне нито тревожната проблематика на дните ни, нито проблематиката на романовата жанрова динамика, нито проблемът за сътрудничеството, взаимодействието на изкуствата в съвременността. Днес изглежда неотложно анкетирането на автори с трайно водещо и ярко присъствие в литературния ни живот от типа на Веселин Андреев, Богомил Райнов, Георги Джагаров, Димитър Методиев, Павел Матев, чието многостранно реализиране носи информация за толкова много области на съвременната ни литературна и обществена практика. Неотложно ще бъде и анкетирането на Валери Петров, Йордан Радичков, Николай Хайтов, Блага Димитрова, Радой Ралин — все автори с категорично изразен творчески профил. Нека не давам поводи за недоразумения: до ден днешен

не са излезли анкети с тези автори не поради недооценка на реалното им място и принос, а поради допуснатата спонтанност, импулсивност в работата на проблемната анкетна група, задълбочаването на които може да доведе до нарушаване на реално съществуващите ценностни съотношения, пропорции...

Наблюденията върху досегащите анкети ми дават основание да поставя въпроса за правомерността и на други типове съвременно анкетиране с литературно-историческо познавателно значение. Ще спомена само някои от тях, в чиято целесъобразност съм убедена. Става дума например за анкети за една творческа личност, осъществени чрез разговори с множество съвременници, съратници, приятели, близки, осветляващи от различни гледни точки едни и същи събития, дати от живота, черти от душевността, характера на изследвания обект. Мисля, че такъв тип анкети са особено подходящи за поети и писатели, които не са между живите и чието дело се числи към литературната класика. Не по-малко привлича идеята за създаване на поредица от литературни анкети с поети или писатели от едно поколение, свързани с творческа дружба или причислени към литературен кръг, литературно „съзвездие“. Интерес в този смисъл представляват разговорите с т. нар. градски писатели — Богомил Райнов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и др. — за тяхната творческа младост, за урбанистичните особености на белетристичното им мислене и т. н. При този тип — едновременно или последователно анкетиране — информацията може да се засича, посоките на разговорите — да се кръстосват, а личностите — взаимооценяват, съизмерват, съотнасят в системата на сродна проблематика и единни изисквания. Не е без значение за днешните литературни историци всичко, което биха могли да научат за някогашния литературен кръжок „Христо Смирненски“ от неговите участници; не само любопитно, а и необходимо е да се познава атмосферата, творческата и дружеската обстановка, професионалните изисквания, сред които съзряваха и се утвърждаваха мнозина от днешните изтъкнати поети и писатели от средното поколение, членували през 50-те и 60-те години в университетския кръжок „Васил Воденичарски“. Не загубват актуалност тематично целенасочените разговори с т. нар. априлско поколение за идейно-творческата му младост и свързаната с нея проблематика. Ако анкетирането на едно поколение, група творци се съчетае с проследяването на двустранна или многостранна кореспонденция, картината на времето и чертите на поколението ще станат още по-плътни.

Биха могли да бъдат проведени тематични анкети по много и най-различни поводи. Ето някои от тях: анкети за това, как определен кръг писатели са посрещнали вестта за обявяването на Втората световна война; как, при какви обстоятелства са изживели Девети септември и първите прояви на революционни преобразования; бригадирското движение в личната творческа и гражданска биография; миграционните процеси в душевността и битността на редица български писатели; Априлския пленум като обществено и лично събитие... Едва ли някой ще отрече необходимостта от тематични анкети със съвременни романисти, майстори на късите прозаични форми, поети, писатели документалисти, драматурзи, сатирици за художествената специфика на предпочитаната от тях жанрова форма, за еволюцията на жанра, за причините за неговия възход или затишие. Особена привлекателност се съдържа в идеята да бъдат проведени анкети, осветляващи стари литературни спорове, полемики, дискусии, възкресяването на които чрез лични свидетелства на участниците ще възстанови живия ритъм на изживения литературен живот...

Много са възможните форми на осъществяване на днешното литературно анкетиране. Не по-малко са проблемите на неговата методология. Но тук ще си позволя да отклоня вниманието към един на пръв поглед второстепенен, незначителен „практически“ въпрос — този на материалната база на анкети-

рането. Как се осъществява сега записването? Горе-долу така, както преди десетки години. Част от анкетьорите записват на ръка — изцяло или стенографират. Друга по-голяма част използват касетофонния запис. Записите са лично притежание, което в процеса на работата може да бъде унищожено според финансовите възможности и условия за съхраняване на анкетиращия. Не се ли оглежда в този факт отново традиционната ни небрежност към документа? Не е ли свидетелство той за непростима старомодност на литературните нрави? Запазеният уникален глас на писателя, поета, характерната само за него интонация, обикнатите словосъчетания, повторения, паузи, замълчавания — всичко това е изворов, автентичен материал с неоценима стойност. Времето ще заличи това богатство от оцелелите ленти в личните архиви. Времето ще ни раздели неумолимо с мнозина записани автори. Времето показва, че анкетирането не може да бъде и не трябва да бъде лично дело. Анкетирането се нуждае от постоянна материална сигурност; резултатите от анкетния труд — записите — от умело съхраняване при подходящи условия в специален анкетен архив фонотека към Института за литература. Така и в бъдеще — навярно презаписвани — те ще могат да носят неотразимото внушение на автентичност, достоверност. Казаното дотук не е в сферата на фантастичните мечтания, а неотложно изискване на настоящето.

А сега — отново към отпечатаните или обсъдени за печат литературни анкети. Как най-кратко може да се обобщи тяхното значение? Литературните анкети са сериозен подстъп към написването на съвременната многотомна история на българската литература. В тях е натрупан значителен фактологичен материал за последните десетилетия от тази история. Литературните анкети са надеждна основа за създаване на бъдещи монографични изследвания за водещи фигури в литературния ни процес. А известно е, че тъкмо монографиите са белег за зрелостта на всяко национално литературознание.